

УДК [378.6:37](100+477)«20»

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.64-2.22>

А. М. Сільвейстр

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фізики та методики навчання фізики, астрономії
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

М. О. Моклюк

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри фізики та методики навчання фізики, астрономії
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ У СВІТІ Й УКРАЇНІ

У статті розглянуто стан дослідженості проблеми з позицій реформування і вдосконалення системи вищої освіти. Визначено тенденції, що характеризують розвиток системи вищої освіти у світі й Україні у контексті глобалізаційних та євроінтеграційних процесів. Проаналізовано та уточнено зміст понять: «освіта», «професійна освіта» та «тенденція».

Наголошується, що у нашому дослідженні будуть мати місце тенденції, що віддзеркалюють професійну підготовку майбутніх вчителів, а саме: гуманізація, фундаменталізація, інтеграція, інформатизація, комп'ютеризація, віртуалізація, та компетентнісний підхід. З'ясовано, що ці тенденції сприяли встановленню основних світових вимог до спеціальної підготовки фахівців: запровадження кредитно-трансферної системи, підвищення якості навчання, забезпечення мобільності, навчання протягом життя, перехід до індивідуального навчання тощо, які, зі свого боку, призводять до модернізації державних освітніх стандартів, навчальних планів і програм з метою орієнтації їх на фахову спрямованість.

Виявлено, що врахування цих тенденцій допоможе нам закласти основу для розроблення нових методичних прийомів та підходів до підготовки майбутніх учителів, які, на наш погляд, забезпечать підвищення якості їх освітнього процесу, а відповідно й професійної підготовки.

Встановлено, що зміна в галузі вищої освіти передбачає перегляд концепції підготовки спеціалістів у кожній конкретній галузі діяльності, тому модернізація змісту освіти вимагає істотного оновлення навчально-методичної бази (цілей, змісту, методів, форм і засобів), через яку надалі буде здійснюватися реалізація сучасних інноваційних підходів. З'ясовано, що поставлені вимоги до майбутнього вчителя не можуть бути реалізовані лише на основі традиційного навчання, яке сьогодні у багатьох випадках ще переважає, а необхідне впровадження інтерактивного як важливого чинника підвищення доступності, ефективності і якості освіти.

Ключові слова: тенденції, освіта, вища освіта, професійна освіта, студенти, майбутні вчителі, заклади вищої освіти, освітній процес.

Постановка проблеми. Зміна соціально-економічних та політичних умов, залежність країн одна від одної, підсилювальна роль міжнародних організацій створили новий контекст розвитку системи вищої освіти. Сучасний стан вищої (професійної) освіти у світі, без перебільшення, залишається складним і суперечливим. З огляду на це, розвиток та її організація у різних країнах світу мають свої особливості. По-перше, проявляються значні досягнення у соціальних та науково-технічних галузях господарства; по-друге, відбувається загострення суспільних проблем, що призводять у більшості випадків до кризи; по-третє, відбувається пошук шляхів формування нової системи освіти.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій. Для успішної реалізації системи вищої професійної освіти необхідно враховувати не тільки

вітчизняні тенденції та підходи, але й світові. Використання досвіду вітчизняних та закордонних фахівців допоможе знайти ті загальні й спільні особливості, які допоможуть реформувати та вдосконалити систему вищої освіти.

У теоретичних дослідженнях науковців (А. Амбросов, В. Андрущенко, В. Байденко, Н. Башмакова, В. Биков, Л. Віткін, О. Волоков, Б. Гершунський, А. Зенкін, С. Іванов, Ю. Коречков, В. Кремень, К. Мирзова, Н. Мойсеюк, М. Набок, С. Ніколаєнко, О. Огієнко, О. Сердюк, Н. Скотна, М. Степко, Н. Суворов, Є. Терещенкова, Т. Туркот, Г. Хімичева та інші) визначені основні тенденції розвитку сучасної вищої професійної освіти у світі й Україні. На думку дослідників, що у реформуванні та вдосконаленні системи професійної підготовки у закладах вищої освіти (далі – ЗВО), необхідно спиратися на: вивчення та узагальнення здобутків

минулого й сьогодення в Україні та за її межами; вивчення передового досвіду освітніх закладів; демократичний підхід в освітньому процесі; нові взаємовідносини між викладачами та студентами, які сприяють розвитку творчості та ініціативи; нові прогресивні світові концепції, які надають відкритості системі професійної освіти загалом.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є теоретичне обґрунтування та визначення тенденцій розвитку сучасної професійної вищої освіти у світі й Україні.

Виклад основного матеріалу. Систему вищої освіти України побудовано відповідно до структури освіти розвинених країн світу, визначеною ЮНЕСКО, ООН та іншими міжнародними організаціями. На основі міжнародних документів з питань демократії й гуманізації в галузі освіти та прав людини МОН України (починаючи з 1991 р.) здійснило низку масштабних заходів щодо створення нової нормативно-правової бази вищої освіти. Зокрема, прийнято закони України «Про освіту» (2019 р.) [14], «Про вищу освіту» (2002 р.) [12] і (2014 р.) [13], постанови Кабінету Міністрів України «Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»)» (1993 р.) [21].

Стратегія розвитку вищої освіти в Україні має увібрати у себе загальноосвітні тенденції трансформації сутності та методів сучасної вищої освіти, яка у багатьох розвинених країнах стала прискорювачем економічного зростання, сприяла задоволенню висхідних потреб і розкриттю творчого потенціалу особистості, забезпечила впровадження нових інформаційних технологій [8, с. 3].

Пристаючи до дослідження проблеми, пов'язаної з освітнім процесом у ЗВО, ми намагалися з'ясувати: які тенденції розвитку сучасної професійної освіти є актуальними у світі й Україні; яку роль у професійній підготовці майбутніх спеціалістів відіграє цикл дисциплін професійної підготовки; які недоліки у професійній підготовці студентів ЗВО (у тому числі й педагогічних) мають місце на сучасному етапі розвитку вищої освіти; які напрями модернізації професійної підготовки, пов'язані з традиційними та інноваційними підходами до вивчення дисциплін професійної підготовки, пропонують науковці.

З'ясування відповіді на перше питання зумовило необхідність уточнення змісту поняття «*професійна освіта*». Професійна освіта як рухома сила економічного росту проявляється у створенні єдиного світового освітнього простору. У зв'язку з розвитком світового освітнього простору актуальними є такі його чинники, які спрямовані на забезпечення фундаментальної, наукової, загальнокультурної, професійної підготовки особистості, формування інтелектуального потенціалу нації та всебічний розвиток особистості як найвищої цінності суспільства.

Розглядаючи поняття «професійна освіта», доцільно згадати про сутність терміна «освіта». У Національній доктрині розвитку освіти України [18, с. 3] «освіта – основа розвитку особистості, суспільства, нації та держави, запорука майбутнього України. Вона є найбільш масштабною і людиномісткою сферою українського суспільства, визначальним чинником його політичної, соціально-економічної, культурної й наукової організації. Освіта відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний і економічний потенціал народу, виховує патріота і громадянина України».

Під освітою розуміють (І. Лернер) систему знань, умінь, навичок і компетенцій, набутих у навчальних закладах або самостійно, способи діяльності та ціннісне ставлення до світу [20, с. 66].

У ширшому значенні освіта, на думку С. Гончаренка [11, с. 241–242], – духовне обличчя людини, яке складається під впливом моральних і духовних цінностей, що є надбанням її культурного кола, а також процес виховання, самовиховання, впливу, шліфування, тобто процес формування обличчя людини. Водночас на перше місце ставиться не обсяг знань, а їх поєднання з особистісними якостями, уміння самостійно розпоряджатися своїми знаннями. За означенням, прийнятим XX сесією Генеральної конференції ЮНЕСКО, під освітою розуміється процес і результат удосконалення здібностей і поведінки особистості, за якого вона досягає соціальної зрілості та індивідуального зростання.

Традиційно виділяють три види освіти: загальну, політехнічну і професійну. Професійна освіта спрямована на опанування знаннями, уміннями й навичками, які потрібні для здійснення професійної діяльності. В Україні професійну освіту здобувають у вищих, середніх спеціальних та професійно-технічних навчальних закладах [10, с. 80; 11, с. 275].

Вища професійна освіта віддзеркалюється у тенденціях, які, зі свого боку, впливають на її розвиток. Щодо різних країн, тенденції можуть проявлятися як більшою або меншою мірою, так і навпаки, майже не виявлятися на певних проміжках часу і мати загальний характер.

Термін «тенденція» в Академічному тлумачному словнику української мови вживається як «напрямок розвитку чого-небудь; прагнення, намір, властиві кому-, чому-небудь або/чи потяг, схильність до чогось; провідна думка, ідея художнього, наукового й т. ін. твору або/чи ідейне спрямування; упереджена думка, ідея, теза, що не впливає логічно з самого розвитку подій, з художніх образів, а нав'язується читачеві» [23, с. 72]. У нашому дослідженні цей термін (від лат. *tendo* – направляю, прагну) буде застосовуватися як такий, що «визначає можливість тих чи інших подій розвиватися в даному напрямі».

Саме з цих позицій спробуємо виділити та проаналізувати основні світові тенденції вищої освіти у контексті глобалізаційних та євроінтеграційних процесів. У педагогічних дослідженнях розглянуто різні класифікації характеристик тенденцій. Розглянемо докладніше погляди науковців на тенденції розвитку освіти у світі й Україні.

На думку В. Бикова [5, с. 28] основними тенденціями розвитку вищої освіти є: інтеграція, демократизація й інформатизація.

В. Кремень [16, с. 7-8] визначає загальноцивілізаційні тенденції:

глобалізація суспільного розвитку (зближення націй, народів, держав, кроки до створення спільного економічного поля, інформаційного простору тощо; зближення характеру суспільних відносин у різних країнах світу, залежність прогресу кожної країни від здатності спілкуватися зі світом; загострення конкуренції між державами, у вир якої потрапляють, крім економічної, й інші сфери, і це надає процесу глобальних масштабів; зміна сутності держави, що змушена передавати частину традиційних функцій об'єднанню держав континентального характеру, як, наприклад, Європейський Союз, чи загальносвітового – як ООН);

набуття людством здатності до самознищення (війни, ядерна зброя, екологічні проблеми тощо);

переходу людства від індустріальних до науково-інформаційних технологій (ґрунтується не на матеріальній, а на інтелектуальній власності, на знаннях як субстанції виробництва, і визначаються рівнем людського розвитку в країні, станом наукового потенціалу нації).

Колектив авторів В. Кремень, С. Ніколаєнко, М. Степко [6, с. 16] характеризують загальні для сучасної цивілізації тенденції розвитку: посилення процесу глобалізації економіки, взаємозв'язку й взаємозалежності держав світу (формування загального світового економічного і планетарного інформаційного простору до інтенсивного обміну результатами матеріальної й духовної діяльності); розширення умов для індивідуального розвитку особистості, її реалізації у світі.

В. Андрущенко [2] звертає увагу на світові тенденції: лідерства країн, у яких переважно базуються новітні технології; спостерігається в контексті загальної еволюції цивілізації, яка все рельєфніше повертається до гуманістичних пріоритетів та людських цінностей.

У науковців В. Кременя, М. Степка та інших [7, с. 40–41], Т. Туркот [26, с. 43–44] знаходять місце тенденції системи освіти світової спільноти:

1. унітарна або єдина система, що представляється університетами або іншими, прирівняними до них, навчальними закладами, які надають загальні академічні ступені. Програми навчання різної тривалості й рівня є глибоко професійними за харак-

тером, академічною та теоретичною орієнтацією. Так у закордонних університетах освіта бакалаврів здійснюється у відповідних коледжах або професійних школах, де після закінчення студенти отримують відповідний ступінь – бакалавра. Саме така освітня система притаманна Австрії, Великобританії, Іспанії, Італії, США, Фінляндії, Швеції;

2. бінарна або подвійна система, де є традиційний університетський сектор є паралельно з сектором неуніверситетської вищої освіти. Розрізняють програми з поглибленим теоретичним курсом, спрямованим на ґрунтовний науковий пошук, та програми професійного навчання високого рівня. Переважає академічний розвиток неуніверситетського сектору, а університети беруть все більшу участь у професійно орієнтованій діяльності. Бінарна система збереглася в Бельгії, Данії, Греції, Ірландії Нідерландах, Німеччині, Франції та Швейцарії. Для Норвегії притаманна тенденція співпраці та інтеграції обох секторів.

До світових тенденцій розвитку вищої освіти науковці О. Волоков, Л. Віткін, Г. Хімічева, А. Зенкін [8, с. 14–15] відносять: категорії якості освіти; фундаменталізацію; інновацію; гуманізацію; неперервність; адаптивність; доступність. На думку О. Огієнко [19, с. 366] тенденціями розвитку професійної освіти у світі є: інтеграція, глобалізація, інтернаціоналізація, забезпечення мобільності людей, входження в інформаційне суспільство. Н. Скотна [22] тенденції розвитку вищої професійної освіти вбачає в інтеграції та гармонізації знань і віри. Тенденцію інтеграції, що стане основним етапом розвитку системи вищої освіти пропагує К. Мирзова [17]. Б. Гершунський [9, с. 93] акцентує увагу на тенденціях: гуманізації, гуманітаризації, індивідуалізації, диференціації, демократизації, інтеграції, технологізації. Сучасний етап розвитку освітньої системи, на думку Є. Терещенкової [25], характеризується двома протилежними тенденціями – регіоналізацією освіти та інтеграцією регіональних систем.

Утримувати баланс між традиційним академізмом вищої школи та професіоналізмом, що спонукає до дотримання системоутворюючих чинників демократизації, гуманізації, гуманітаризації, інтеграції, фундаменталізації, неподільності навчання і виховання, забезпечення відповідних умов для навчання і виховання пропонують А. Амбросов, О. Сердюк [1]. Н. Суворов [24] вбачає тенденції розвитку вищої освіти у: збільшенні тривалості часу загальної освіти; необхідності безперервної освіти (протягом усього життя); індивідуалізації вищої освіти; зростанні значущості методологічних знань та аналітичних навичок. Натомість Ю. Коречков та С. Іванов [15] виділяють дві взаємопов'язані тенденції: диверсифікація та інтернаціоналізація освіти. Диверсифікація пов'язана з організа-

цією нових освітніх установ, з введенням нових напрямів навчання, нових дисциплін і курсів, зі створенням міждисциплінарних програм, з доданням громадським установам освітніх функцій. Інтернаціоналізація, навпаки, спрямована на зближення національних освітніх систем, знаходження і розвиток в них загальних універсальних концептів і компонентів. Серед світових тенденцій розвитку вищої освіти В. Байденко [3, с. 37–42] звертає увагу на: диверсифікацію вищої освіти; радикальне оновлення навчальних програм; підсилення взаємозв'язку зі світом праці; розвиток соціального діалогу і соціального партнерства; рух від поняття кваліфікації до поняття компетенції; висування якості вищої освіти на роль «спільного знаменника» реформ вищої освіти.

Вартою уваги, на наш погляд, є думка Н. Башмакової [4], що світові тенденції це: широка диверсифікація вищої освіти – багатоваріантність, різноманіття, багатомодельність; радикальне перетворення й оновлення освіти як системи: гнучкість, передбачення потреб й інтересів замовників, орієнтація на парадигму «освіта для всіх», закріплення зв'язків з іншими ступенями та формами освіти; неперервна адаптація навчальних програм до майбутніх потреб, підвищення адекватності вищої освіти перспективам соціально-економічного розвитку; реалізація установки на виховання студентів у дусі громадськості та підготовки їх до активної участі в житті суспільства; формування стійкої орієнтації випускників на створення ендогенного потенціалу розвитку; надання студентам оптимального діапазону вибору, створення умов для гнучкості та багатоваріативності у термінах початку і завершення отримання вищої освіти; підвищення ролі вищої освіти у формуванні в студентів здібностей розуміння, інтерпретації, збереження, розвитку і поширення національних, регіональних, міжнародних та історичних культур в умовах плюралізму і різноманітності; розширення доступу до вищої освіти на початках справедливості – «вища освіта не для вибраних, а для здібних»; розвиток академічних свобод як загальноприйнятої цінності вищої освіти; перехід вищої освіти до парадигми «освіта протягом усього життя»; підсилення зв'язків вищої освіти до всіх ступенів після середньої освіти; орієнтація вищої освіти на студента; досягнення збалансованості когнітивного засвоєння навчальних дисциплін та опанування навичками у сфері комунікацій, творчого і критичного аналізу колективної праці у багатокультурному контексті; формування необхідного потенціалу і стратегії розвитку на основі соціального партнерства, розширення зв'язків зі світом праці; подолання вузькоекономічної орієнтації в діяльності ЗВО і підготовці кадрів; підвищення

ролі та рівня наукових досліджень та навчання; підсилення спрямованості на міждисциплінарні, багатодисциплінарні та трансдисциплінарні програми; підвищення уваги до підготовки спеціалістів в нових технологічних і управлінських галузях; інтернаціоналізація вищої освіти; прискорення розвитку академічних дисциплін і їх диверсифікація; забезпечення балансу університетського і неуніверситетського секторів вищої освіти; досягнення розумного співвідношення між традиціями й оновленням; поява нового навчального середовища, що базується на сучасних технологіях та нових видах освітніх послуг; впровадження модульних навчальних програм у якості організаційних меж навчання і викладання.

Висновки та пропозиції. Отже, аналіз підходів засвідчує, що погляди науковців на тенденції розвитку освіти у світі й Україні неоднозначні та отримують різне трактування й оцінку. Серед основних тенденцій сучасної вищої професійної освіти можна виокремити демократизацію, гуманізацію, гуманітаризацію, професіоналізацію, фундаменталізацію, комп'ютеризацію, віртуалізацію, інтернаціоналізацію, глобалізацію, інтеграцію, інформатизацію, компетентнісний підхід тощо.

У нашому дослідженні мають місце тенденції, що віддзеркалюють професійну підготовку майбутніх учителів, а саме: професіоналізація, інтеграція, фундаменталізація, інформатизація, комп'ютеризація, віртуалізація, та компетентнісний підхід. З'ясовано, що перші три наведені тенденції більшою мірою пов'язані зі змістом навчання, інші три перекликаються з процесом навчання, а компетентнісний підхід передбачає підсилення змістової та процесуальної складників під час навчання майбутніх вчителів.

Список використаної літератури:

1. Амбросов А., Сердюк О. Системний погляд на місію вищої освіти. *Вища освіта України*. 2007. №3. С. 21–29.
2. Андрущенко В.П. Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть. *Вища освіта України*. 2001. № 1. С. 11–17.
3. Байденко В.И. Болонский процесс : Курс лекций. Москва : Логос, 2004. 208 с.
4. Башмакова Н.И. Мировые тенденции развития высшего образования в XXI веке : видение ЮНЕСКО и практика реформ. *Высшее образование сегодня*. 2007. № 1. С. 28–30.
5. Биков В.Ю. Модели організаційних систем відкритої освіти : монографія. Київ : Атіка, 2009. 684 с.
6. Вища освіта в Україні : навч. посіб. / В.Г. Кремень, С.М. Ніколаєнко, М.Ф. Степко та ін. ; за ред. В.Г. Кременя, С.М. Ніколаєнка. Київ : Знання, 2005. 327 с.

7. Вища освіта України і Болонський процес : навч. посіб. / М.Ф. Степко та ін. ; за ред. В.Г. Кременя. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. 384 с.
8. Волоков О.І. Системи якості вищих навчальних закладів : теорія і практика. Київ : Наукова думка, 2006. 302 с.
9. Гершунский Б.С. Философия образования : Учебн. пособ. для студ. высш. и сред. пед. учебн. заведен. Москва : Московский психолого-социальный институт, 1998. 432 с.
10. Гладуш В.А., Месенко Г.І. Педагогіка вищої школи : теорія, практика, історія : навч. посіб. Дніпропетровськ : Акцент, 2014. 416 с.
11. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
12. Про вищу освіту : Закон України від 17.01.2002 № 2984-III. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>.
13. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/paran77#n77>.
14. Про освіту : Закон України від 19.01.2019 № 2145-VIII. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page>.
15. Коречков Ю.В., Иванов С.В. Тенденция развития профессионального образования в зарубежных странах. *Ярославский пед. вестн.* 2012. Т. 2. № 4. С. 57–61.
16. Кремень В.Г. Освіта і наука України : шляхи модернізації (факти, роздуми, перспективи). Київ : Грамота, 2003. 216 с.
17. Мырзова К.А. Современные тенденции развития высшего образования. *Креативная экономика.* 2011. № 9. С. 48–52.
18. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. М-во освіти і науки України, АПН України. Київ, Шкільний світ, 2001. 24 с.
19. Огієнко О.І. Тенденції розвитку освіти дорослих у Скандинавських країнах (Друга половина XX століття) : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2009. 500 с.
20. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 472 с.
21. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»). Верховна Рада України : Офіційний веб-портал ; Кабінет Міністрів України ; Постанова, Програма, Заходи від 03.11.1993 № 896. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/896-93>.
22. Скотна Н. Україна і світ у контексті цивілізаційної виховної стратегії. *Філософія освіти.* 2006. № 1. С. 79–88.
23. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 10. 1979. 660 с.
24. Суворов Н.А. Тенденция развития высшего образования в современном мире. *Науч. вестн. Московского гос. техн. ун-та гражд. авиации.* 2012. № 182. С. 103–108.
25. Терещенкова Е.В. Проблемы и тенденции развития системы высшего образования в России. *Роль науки в современном информационном обществе.* 2010. № 1–3(2). С. 104–109.
26. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Кондор, 2011. 628 с.

Silveistr A., Mokliuk M. Trends in the development of modern vocational education in the world and in Ukraine

The article examines the state of research of the problem from the point of view of reforming and improving the system of higher education. The tendencies characterizing the development of the system of higher education in the world and Ukraine in the context of globalization and European integration processes are determined. The content of the concepts: “education”, “vocational education” and “tendency” are analyzed and specified.

It is noted that in our study there will be tendencies that reflect the professional training of future teachers, namely: humanization, fundamentalization, integration, informatization, computerization, virtualization, and competence approach. It was revealed that these tendencies contributed to the establishment of the main world requirements for special training of specialists: the introduction of a loan transfer system, improving the quality of training, ensuring mobility, lifelong learning, transition to individual training, etc., which in turn lead to the modernization of public educational standards, curricula and programs with a view to orienting them to professional orientation.

It is revealed that taking these trends into account will help us to lay the groundwork for developing new methodological approaches and approaches to the training of future teachers, which, in our opinion, will ensure the improvement of the quality of their educational process and, consequently, vocational training.

It has been established that the change in the field of higher education envisages the revision of the concept of training specialists in each particular field of activity, therefore, the modernization of the content of education requires a substantial updating of the teaching and methodological base (goals, content, methods, forms and means), through which the implementation of modern innovative approaches. It has been determined that the requirements for the future teacher can not be realized only on the basis of traditional training, which in many cases still prevails, but the introduction of interactive as an important factor in increasing the accessibility, efficiency and quality of education is necessary.

Key words: trends, education, higher education, vocational education, students, future teachers, institutions of higher education, educational process.